

ЛЕКСИКОГРАФІЯ ТА МІЖМОВНІ ЗВ'ЯЗКИ

УДК 81'255:(808.7+61)

Юлія Дев'ятко

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЛЕКСИКОГРАФІЧНО-ТЕРМІНОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МЕДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА: ПРИНЦИПИ ТА ІНСТРУМЕНТИ

© Дев'ятко Ю. С., 2018

У статті розглянуто принципи перекладацької стратегії в розрізі медичного дискурсу, схарактеризовано особливості медичного тексту й термінології, які детермінують тактику роботи медичного перекладача, у загальних рисах описано сучасний програмний і довідниковий інструментарій перекладача медичних текстів, а також з'ясовано роль термінологічної та лексикографічної роботи в розрізі перекладацької діяльності.

Ключові слова: українська мова, переклад, медичний термін, термінографія, медичний дискурс, глосарій.

The article deals with the principles of translation strategy in terms of medical discourse. The research contains detailed characteristics of medical terminology as well as major activities to be done by medical translator. In addition, modern CAT-tools and background materials needed to perform high-quality medical translation are highlighted as well. The article describes the importance of terminographical and lexicographical work within the scope of translation work.

Keywords: Ukrainian language, translation, medical term, terminography, medical discourse, glossary.

Одним із найстаріших видів перекладів є саме медичний, який свої корінням сягає ще вглиб історії Давньої Месопотамії. Уже тоді поширення медичних знань відіграло надважливу роль, уже не кажучи про значущість таких знань для дальшого розвитку медичної науки, термінологію якої навіки закарбовано у грецькій, латинській, арабській, англійській та багатьох інших мовах.

У межах медичного дискурсу повсякчас триває комунікування, а медичну термінологію широко застосовують у різноманітних контекстах та ситуаціях, від команд висококваліфікованих фахівців-дослідників відповідної галузі медичного знання й закінчуючи працівниками царини охорони здоров'я та пацієнтами.

Якщо раніше медичний дискурс розглядали як суто професійний, то тепер медичну термінологію широко представлено в різноманітних мовних жанрах, тому суттєвої ваги набув саме науково-популярний стиль медичного тексту. Нині ми натрапляємо на медичну термінологію не лише в умовах клінічної практики, освітнього процесу підготовки медичних працівників, але й на телевізії в рамках документальних фільмів, ТВ-шоу, на сторінках веб-сайтів у розділах «Інформація для пацієнтів» тощо [2, с. 81].

Таким чином усе більшої ваги набуває робота саме медичного перекладача, який є своєрідним транслятором відповідних знань однієї мови засобами іншої. Із цього випливає й потреба конкретної спеціалізації перекладача в певній галузі, бо лише таким чином можливо досягти високого професіоналізму перекладацької діяльності.

Отже, **актуальність** теми зростає прямо пропорційно інтенсивності проникнення медичного дискурсу та термінології в повсякдення та рівню розвитку міжнародної наукової комунікації в галузі медицини. Однак, зазначмо, що в сучасних українських реаліях медичного перекладу як дисципліни майже не викладають. Вивчення медичної термінології та питань медичного перекладу триває радше в стінах медичних вишів у рамках курсу «Англійська мова за професійним спрямуванням», однак, такий курс розраховано більше на професійне спілкування медичних фахівців у вузьких колах, до того ж такий курс не передбачає вивчення теорії та практики перекладу й інших суто лінгвістичних питань перекладу. Такий стан справ, вочевидь, посилює актуальність цього дослідження і зумовлений перебуванням даної теми на стику двох дисциплін – перекладознавства та медичної науки.

Серед досліджень, присвячених питанням медичної термінології, вагоме місце належить науковцям Н. Fischbach, V. Montalt, С. Galinski, а також українським дослідникам: Л. Ю. Зубовій, Т. Р. Кияку, Д. В. Самойловій, Л. О. Симоненко та іншим [10, с. 152].

Метою нашого дослідження є:

– схарактеризувати особливості медичного тексту та термінології, які детермінують стратегію роботи медичного перекладача;

– з'ясувати принципи перекладу медичних текстів;

– виокремити сучасний технічний та довідниковий інструментарій перекладача медичних текстів;

– з'ясувати роль термінологічної та лексикографічної роботи в розрізі перекладацької діяльності.

Як зазначає В. Н. Комісаров, конкретна стратегія перекладача й технічні прийоми його праці, чималим чином залежать від співвідношення мови оригіналу та мови перекладу, від типу самого тексту й від характеру конкретного перекладацького завдання [6, с. 195].

Певно, що стратегії та прийоми для перекладу медичного тексту, який, за класифікацією К. Райс належить до текстів, що зорієнтовано на зміст, значно відрізнятиметься від прийомів та техніки перекладу, наприклад, текстів, що зорієнтовано на форму чи на звернення [4, с. 110].

Як зазначає Vincent Montalt, медичний переклад зчаста розглядають як різновид «науково-технічного» перекладу. Дослідник Даніель Жіль характеризує переклад спеціалізованого дискурсу (яким є й медичний) відповідно до двох функцій:

– уживання особливих когнітивних понять, яким може володіти лише фахівець;

– відтворення переважно інформативного складника повідомлення, а не емоційного або естетичного [1, с. 26–30; 8, с. 100].

Окреслюючи особливості медичного перекладу, треба звернути увагу на його відповідність етичному кодексові біомедичних досліджень та охорони здоров'я (надзвичайно важливими є точність та надійність інформації медичних текстів, оскільки від цього може залежати стан здоров'я пацієнта).

Ураховуючи особливості медичного дискурсу та загальну теорію перекладу, можемо виокремити низку принципових настанов стратегій перекладача, **найголовніший і найперший** із яких свідчить, що лише **глибоке розуміння суті оригінального тексту** дозволить виконати досконалий переклад. Безперечно, медичний перекладач без спеціальної медичної освіти, може й не володіти достатнім обсягом знань тієї чи тієї медичної теми, а тому попередньо має простудіювати саме той матеріал, про який йтиметься в тексті, щоб зрозуміти основні концепції, ідеї та термінологію.

Для прикладу, поверхневий переклад слова *stroke* як *інсульт* у реченні:

In addition, physical activity reduces the pulse rate through increased vagal tone. This increases the amount of time it takes to fill the ventricles, so increasing stroke volume.

Хоча в інших контекстах **stroke** можна перекладати як **інсульт**, і в цьому випадкові **stroke volume** – це **систолічний об'єм крові**. Тоді правильний переклад має бути таким:

Крім того, фізична активність знижує частоту пульсу, підвищуючи тонус блукального нерва. Таким чином довшає тривалість наповнення шлуночків, що підвищує систолічний об'єм крові.

Також очевидно, що переклад у першому випадкові втрачає всілякий зміст, але це здатен розпізнати лише той, хто правильно розуміє біологічні процеси, про які йдеться.

Другий принцип, що визначає стратегію медичного перекладача, такий: **перекладати потрібно зміст, а не букву оригіналу**. Зазначмо, що для перекладача цей принцип є доволі очевидним, бо ж концепцію перекладу і зведено до передавання змісту тексту засобами іншої мови. А засоби різних мов, як відомо, не можуть бути тотожними, за винятком таких прийомів як транслітерація чи транскодування.

Візьмімо для розгляду попередній приклад. Якщо перше речення перекладено майже послівно із застосування аналогічної синтаксичної конструкції (тут це дозволили норми української мови), то у другому реченні синтаксичні конструкції й лексеми мовою оригіналу й мовою перекладу не збігаються.

І це дозволяє зреалізувати такий принцип перекладацької стратегії, що полягає в потребі цілковитої відповідності тексту перекладу нормам цільової мови. Тобто перекладач має ретельно стежити за тим, щоб не допустити появи т. зв. «перекладацької мови» (за В. Н. Комісаровим – «*translatese*»), яка вщент псує мову калькуванням конструкцій, нахабно запозичених з іншої мови.

Дослідники вирізняють ще й п'ятий принцип – перекладач може здійснювати відносну градацію важливості окремих компонентів змісту й за рахунок знівелювання змісту менш важливих компонентів, краще відтворювати головний зміст висловлювання. Однак, цей принцип спрацьовує в текстах, зорієнтованих на форму чи на звернення, коли «менш важливими» складниками можна знехтувати й вони не містять важливої інформації.

Переконані, що зазначений принцип губить свою силу в разі перекладу текстів, зорієнтованих на змістовний складник (наукові, науково-популярні, інформаційні тексти тощо).

Доволі влучно з цього приводу наводить приклад дослідниця Поворознюк Роксолана, зазначаючи, що при синдромі Жилия де ла Туретта пацієнт може викрикувати нецензурні вислови, повторювати постійно чужі слова чи вислови (ехолалія) або певне слово, які необізнаний перекладач вилучатиме, тим самим ускладнюючи діагностику [7, с. 277].

Отже, перекладацька компетенція є багаторівневою структурою, але дослідники однозначно погоджуються лише щодо трьох складників: комунікативна компетенція (МО і МП), галузева (предметна) компетенція та інструментальна дослідницька компетенція [7, с. 277].

Ще одним важливим компонентом перекладацької діяльності, що стосується предметної компетенції, є робота з медичною термінологією. Більшість медичних термінів, як відомо, мають грецьке чи латинське походження, до того ж латинське походження зазвичай має анатомічна номенклатура (*alveolus* – альвеола, *buccal* – щічний, *periosteum* – окістя, *mandible* – нижня щелепа), а грецьке – назви хвороб, патологічних станів, медичних технік тощо (*bruxism* – бруксизм, *anesthesia* – анестезія, *necrosis* – некроз).

Як зазначає Vincent Montalt, у медичній термінології в розрізі перекладацької діяльності існують дві тенденції:

- тяжіння до стандартування (термінологія «*in vitro*»);
- тяжіння до варіативності й синонімії (термінологія «*in vivo*») [3, с. 46].

Порівняймо: *mandibular* – мандибулярний – нижньощелеповий; *headache* – *cephalgia* – біль голови – цефалгія; *xerostomia* – ксеростомія, сухість у ротовій порожнині.

Сьогодення вимагає від перекладачів умінь не тільки індивідуальної, а й колективної професійної діяльності, зокрема, здатності працювати в перекладацтві, виконуючи водночас різні функції – від перекладача до редактора перекладів і менеджера проекту [5, с. 17].

В умовах такої командної роботи важливої ваги набуває праця термінолога чи лексикографа, який укладає дво- й багатомовні глосарії чи словники, аби забезпечити однорідність перекладу термінології та стійких термінологічних конструкцій. Особливої актуальності набуває робота термінолога, якщо врахувати недостатню забезпеченість медичної галузі лексикографічними працями, на що вказує і К. Травкіна [9, с. 34].

Ураховуючи наявність перекладацьких онлайн-програм автоматизованого перекладу на хмарних платформах (*SmartCat*, *SmartLing* тощо), які мають функцію пам'яті перекладів, можливість керувати глосаріями й можливість спільної одночасної роботи кількох перекладачів над одним документом, термінографічна діяльність стає запорукою еквівалентного перекладу медичної термінології та одним із дієвих засобів унормування, стандартизації та досягання однорідності перекладу медичної термінології.

Однак, термінографічна діяльність не є такою простою як може здатися на перший погляд. Створити глосарій для проекту чи то пак словник медичної термінології – справа доволі копітка, вимагає чимало часу й ресурсів. Зазвичай буває так, що перекладу того чи того терміна (а надто багатокomпонентного) перекладач не може дібрати потрібного відповідника у словниках (паперових чи електронних). Пропонуємо такий алгоритм роботи з подібною проблемною термінологією.

1. Перевірити наявність терміна (мовою оригіналу) в авторитетних зарубіжних медичних тлумачних словниках. Зокрема, у вільному доступі на сайті *The Free Dictionary* (<https://medical-dictionary.thefreedictionary.com>) можна здійснити пошук за словниками (назви словників подано мовою оригіналу, щоб полегшити пошук):

- *The American Heritage Stedman's Medical Dictionary*;
- *Dorland's Medical Dictionary for Health Care Consumers*;
- *Mosby's Dental Dictionary*, *Mosby's Medical Dictionary*;
- *Miller-Keane Encyclopedia and Dictionary of Medicine, Nursing, and Allied Health*;
- *Farlex Partner Medical Dictionary*;
- *McGraw-Hill Concise Dictionary of Modern Medicine*;
- *Medical Dictionary for the Health Professions and Nursing*;
- *Collins Dictionary of Medicine*;
- *Gale Encyclopedia of Medicine*.

Потрібно лише вписати до відповідного пошукового поля термін і виконати пошуковий запит.

2. У разі наявності тлумачення – виконати його переклад, та за допомогою аналітико-синтетичних операцій установити слово в цільовій мові, якому відповідає така дефініція. Саме на цьому етапі, в разі відсутності в перекладача медичної освіти, може знадобитися професійна консультація лікаря відповідного профілю для ідентифікування терміна.

3. У разі відсутності терміна (мовою оригіналу) в медичних словниках на вищезазначеному сайті – виконати пошук в одній із пошукових систем, застосовуючи відповідні оператори пошуку та зазначивши тематику (*medicine*, *cardiology*, *dentistry* тощо). Можна також у пошуковій системі вмикати «Картинки», щоб наочно зрозуміти про що йдеться.

4. Маючи гіпотетичний переклад того чи того терміна, в адекватності та еквівалентності якого перекладач не впевнений, – виконувати пошуковий запит допоки не буде знайдено у відповідній тематиці певного терміна, зазвичай наявного на різних ресурсах відповідної галузі.

Однак, є ймовірність, що термін, який буде знайдено у певних медичних тематиках, ужито неправильно чи він не відповідає нормам української мови. Ось тому до цих термінів маємо ставитись у край критично й перевіряти правильність слововживання, написання у відповідних словниках української мови. Та все ж остаточну крапку в його правильності ставимо лише після консультації з фахівцем у галузі медицини й охорони здоров'я.

1. Gile Daniel. *La Traduction médicale doit-elle être réservée aux seuls traducteurs-médecins? Quelques réflexions/ Daniel Gile // META. – Montreal, 1986. – Vol. 31. – № 1. – P. 26–30.* 2. Montalt V. *Medical translation and interpreting / V. Montalt // Handbook of translation studies. – 2011. – Vol. 2. – P. 79–83.* 3. Montalt V. *Medical translation step by step : Learning by drafting / V. Montalt, M. Gonzalez-Davies. – Routledge, 2014.* 4. Reiss K. *Text types, translation types and translation assessment / K. Reiss ; translated by A. Chesterman, in A. Chesterman (ed.) ; Readings in Translation Theory. – Helsinki : Finn Lectura, 1977/89. – P. 105–115.* 5. Амеліна С. М. *Тенденції формування інформаційної компетентності перекладачів в університетах США в умовах глобалізації / Амеліна С. М., Тарасенко Р. О. // Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. – 2014 р. – Серія : Педагогіка, психологія, філософія. – № 199 (2). – С. 16–25.* 6. Комиссаров Н. В. *Теория перевода / Н. В. Комиссаров. – М. : [б. н.], 1990. – Т. 8.* 7. Поворознюк Р. В. *Перекладацька компетенція й відтворення медичних текстів [Електронний ресурс] / Р. В. Поворознюк // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 2. – С. 91–105. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2015_2_12.* 8. Теоретичні засади аналізу письмових та усних перекладі в медичних текстів / Р. В. Поворознюк // *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Лінгвістика. – 2013. – Т. 20. – С. 275–281.* 9. Травкина Е. *Перевод медицинской литературы на примерах материалов клинических исследований [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://samlib.ru/t/trawkina_e_a/medtranslation.shtml.* 10. Хацпер Г. О. *Особенности перевода терминологической лексики на примере текстов медицинского спрямления / Г. О. Хацпер // Научные записки Нижинского дер. ун-ту ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки. – 2013. – № 3. – С. 151–154.*